

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Дипломна робота

з теми: **“ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ І ПІДТРИМКИ
СІМЕЙ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ
МОЖЛИВОСТЯМИ”**

Виконала: студентка I курсу Sp1-S16z групи спеціальності 231 Соціальна робота за освітньою програмою Соціальна робота з додатковою спеціалізацією Соціально-психологічна реабілітація: Людина і світ
Головатинська Юлія Василівна

Керівник:

Чобітько М.Г., доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Рецензент:

Вержиховська О.М., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2017 року

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ	
ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ І ПІДТРИМКИ СІМЕЙ,	
ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ...9	
1.1. Сутнісний аналіз поняття інвалідності та соціально-психологічні характеристики дітей з обмеженими можливостями	9
1.2. Характеристика сімей, що виховують дітей з особливими потребами.....	18
1.3. Технології соціально-реабілітаційної роботи з дітьми-інвалідами та їх батьками в сучасних умовах.....	24
Висновки до 1 розділу.....	31
РОЗДІЛ 2	
ПРАКТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН У	
СІМ'ЯХ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ-ІНВАЛІДІВ.....33	
2.1. Обґрунтування методики дослідження рівня прояву міжособистісних взаємин батьків та дітей-інвалідів.....	33
2.2. Аналіз рівня прояву міжособистісних взаємин батьків та дітей- інвалідів.....	38
Висновки до 2 розділу.....	45
РОЗДІЛ 3	
АНАЛІЗ СИСТЕМИ НАДАННЯ ПОСЛУГ СІМ'ЯМ, ЯКІ	
ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ.....47	
3.1. Види соціально-педагогічної роботи з сім'ями, які виховують дітей з обмеженими фізичними можливостями	47

3.2. Методичні рекомендації батькам щодо виховання дітей з особливими потребами.....	53
Висновки до 3 розділу.....	56
ВИСНОВОК.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63
ДОДАТКИ.....	69
Додаток А. Тест “Два будиночки”.....	69
Додаток Б. Тест “Малюнок сім’ї”.....	71

ВСТУП

Актуальність теми. В Україні у зв'язку з її інтеграцією в європейський простір відбуваються зміни у ставленні до людей з обмеженими можливостями. Це вимагає від соціальних служб дотримуватися європейських стандартів щодо організації соціальної роботи з ними, у тому числі сім'ями, що виховують дітей з обмеженими фізичними можливостями.

Розвиток та виховання дитини в сім'ї є основною ланкою становлення дитини як особистості. Батьки зобов'язані постійно дбати про всебічний розвиток дитини, поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, сприяти здобуттю дітьми освіти, виховувати повагу до законів, прав, основних свобод людини. Держава надає батькам і особам, які їх замінюють, допомогу у виконанні ними своїх обов'язків, захищає права сім'ї. Саме тому, виховання – це стрижень інтелектуального, культурного, духовного, економічного розвитку суспільства і держави.

Сім'я з дитиною-інвалідом – це сім'я з особливим статусом, особливості та проблеми якої визначаються не тільки особистісними якостями всіх її членів та характером взаємовідносин між ними, але й більшою зайнятістю вирішенням проблем дитини, закритістю сім'ї для зовнішнього світу, дефіцитом спілкування, відсутністю працевлаштування матері, але головне – специфічним статусом у сім'ї дитини-інваліда, що обумовлено її хворобою.

Сучасні умови, в яких перебуває сім'я дитини з обмеженими фізичними можливостями, характеризуються, з одного боку, різким зростанням негативних соціальних та економічних тенденцій у суспільстві, з іншого, – деформацією функцій сім'ї і зміною пріоритетів щодо розвитку особистості, її практичну діяльність в усіх напрямках господарювання та духовної культури.

Різні аспекти порушеної проблеми знайшли висвітлення у наукових працях А. Венгер, З. Зайцевої, І. Іванової, А. Капської, М. Ніколаєва,

М. Сварника, Е. Стребелевої, С. Тарасюк, Л. Яскал, які розглядали питання соціальної адаптації та соціалізації дітей-інвалідів як важливої складової загального процесу допомоги родині; О. Безпалько, А. Гонєєва, Д. Іллічева, Г. Марченко, О. Нікольської, М. Ніколаєва, А. Пашкова, які досліджували реабілітацію дитини-інваліда. Різні типи сімей, особливості їх функціонування, робота з родинами були предметом дослідження Л. Аксьонової, Є. Єкжанової, Л. Зіборової, О. Кононко, Т. Лодкіної, С. Толстоухової, І. Трубавіної; технологічний аспект соціально-педагогічної роботи з сім'ями обґрунтований Н. Заверико, А. Капською, С. Харченком, Є. Холостовою.

Особливості роботи з родинами, які виховують дитину-інваліда, висвітлювались Н. Грабовенко, В. Жмиром, І. Івановою, Д. Кизимовичем, А. Маллером, І. Ніжашою, Н. Писаренком, Т. Титаренко, Г. Цикото. Вивченням правового аспекту соціального захисту даної категорії займалися Л. Дроздова, Т. Зарембо, П. Павленок, І. Пінчук, А. Савінов. Психологічну допомогу родині дитини з особливими потребами обґрунтували Є. Волкова, Н. Пезешкіан, Л. Пінчукова, С. Шаховська та ін.

При цьому усі дослідники висловлювали погляди на важливу роль соціального середовища, зокрема, сім'ї, у формуванні особистості дитини-інваліда.

Аналіз сучасної наукової літератури, реалій соціально-педагогічної практики дає підстави для висновку, що теоретико-методологічні основи та технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями, що виховують дітей з обмеженими фізичними можливостями, на сьогодні розроблені недостатньо; не визначено теоретичні основи щодо забезпечення психолого-педагогічної адаптації сім'ї до проблеми інвалідності дитини, психолого-педагогічні умови соціальної інтеграції сім'ї; відсутня система педагогічних механізмів стимулювання розвитку виховного потенціалу сім'ї з дитиною з обмеженими фізичними можливостями й підвищення рівня готовності батьків до

виховання хворої дитини; немає чітко розробленої методики соціально-педагогічної роботи з сім'єю в умовах реабілітаційних центрів.

Отже, наукова розробка теоретичних основ і технологій соціально-педагогічної роботи з сім'ями, що виховують дітей з обмеженими фізичними можливостями, стає актуальною в теоретичному і практичному аспектах. Соціальна значущість проблеми соціальної підтримки сімей, які виховують дитину з інвалідністю, вивчення їх складу, міжособистісних взаємовідносин, особливостей та напрямків соціальної роботи з ними, недостатній рівень вивчення її окремих теоретичних та практичних аспектів зумовили вибір теми дослідження: **“Технології соціальної допомоги і підтримки сімей, які виховують дітей з обмеженими можливостями”**.

Мета дослідження: з'ясувати та визначити особливості роботи працівників соціальної сфери з сім'ями, які виховують дітей з інвалідністю, а також дослідити взаємовідносини між батьками та дітьми-інвалідами.

Відповідно до мети дослідження було визначено такі **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми вивчення технологій соціальної допомоги і підтримки сімей, які виховують дітей з обмеженими можливостями, визначити структурні компоненти процесу виховання дітей-інвалідів у сім'ї.

2. Виділити та охарактеризувати основні технології роботи працівників соціальної сфери з сім'ями, які виховують дітей з обмеженими можливостями.

3. Провести експериментальне дослідження міжособистісних взаємин у сім'ях, які виховують дітей-інвалідів.

4. Проаналізувати систему надання послуг сім'ям, які виховують дітей з обмеженими можливостями та сформулювати на цій основі методичні рекомендації батькам щодо виховання дітей з особливими потребами.

Об'єкт дослідження: сім'ї, які виховують дітей з обмеженими можливостями.

Предмет дослідження: технології соціальної допомоги і підтримки сімей, які виховують дітей з обмеженими можливостями.

Методи дослідження: теоретичний аналіз психолого-педагогічних літературних джерел з проблеми дослідження, анкетування, спостереження, бесіда, процедури якісної та кількісної обробки емпіричних даних.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що здійснено практичне вивчення міжособистісних взаємин у сім'ях, які виховують дітей-інвалідів, зокрема проведено дослідження рівня прояву міжособистісних взаємин батьків та дітей-інвалідів, систематизовано основні напрямки соціально-педагогічної підтримки сімей, які виховують дитину з інвалідністю, розроблено методичні рекомендації батькам щодо виховання дітей з особливими потребами, які допоможуть їм у створенні умов для зростання і вдосконалення особистості дитини, у вільному спілкуванні з ними, беручи до уваги їх думки та точки зору, допоможуть у визначенні власних цінностей особистості.

Експериментальне дослідження проводилось на базі Хотинської спеціальної загальноосвітньої школи № 1 I-III ступенів. Дослідженням було охоплено 19 сімей, які виховують дитину-інваліда.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Апробація результатів нашого дослідження відбувалась протягом 2015-2017 н.р. та представлена у науковому журналі "Virtus", що внесений до міжнародних наукометричних баз даних: Scientific Indexing Services (USA) та Citefactor (USA) у науковій статті на тему: "Теоретико-практичні основи роботи соціального педагога з сім'ями, які виховують дітей-інвалідів" (Virtus: Scientific Journal / Editor-in-Chief M.A. Zhurba. – February, №5, 2016. – р. 130-133); у науковій конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2015-2016 навчальному році (5-6 квітня 2016 року); у IV Всеукраїнському дистанційному конкурсі студентських та учнівських

наукових робіт із соціальної педагогіки, що проходив у три етапи (з 1 березня по травень 2016 року); у науковій конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2016-2017 навчальному році (12-13 квітня 2017 року); у Міжнародному науково-практичному інтернет-конгресі “Mind technologies: Science. 2017”, що проходив 31 березня 2017 року у м. Женева (Швейцарія) у науковій статті на тему: “Основні напрямки соціально-педагогічної підтримки сімей, які виховують дитину з інвалідністю” (Міжнародний науково-практичний конгрес “Mind technologies: Science”, the 31th of March, 2017, Geneva (Switzerland). – p. 24-28).

ВИСНОВОК

У дипломній роботі проведено теоретичне обґрунтування проблеми використання технологій соціальної допомоги і підтримки сімей, які виховують дітей з обмеженими можливостями.

1. В останні роки під впливом руху за захист прав дітей з інвалідністю суспільне ставлення до таких осіб поступово реформується та набуває нового характеру. Введення у вжиток терміну “діти з особливими потребами” спонукає до сконцентрації уваги, перш за все, на дитині, її індивідуальності та особистості, а потім тільки на обмеженні чи ваді цієї особи як ознаки другорядної.

Сама ж концепція інвалідності розглядається на рівні *двох моделей*: медичної і соціальної.

Поняття “*діти з особливими потребами*” має в цілому узагальнений характер і конкретизує всіх дітей, чиї потреби виходять за межі загальноприйнятих норм. Це стосується дітей з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема дітей з інвалідністю, дітей із соціально вразливих груп, але перш за все – дітей.

2. Виховання дитини-інваліда у сім’ї – це один з найважливіших етапів формування свідомості людини, підготовка її до життя в суспільстві. І це зрозуміло, перші кого бачить у своєму житті дитина, з ким вона постійно стикається, кого наслідує – це батьки. Світ людських цінностей діти здебільшого осягають через них.

Сім’я, у якій живе хвора дитина виявляється особливою групою, якій відповідає притаманна тільки їй атмосфера міжособистісних стосунків. Ці стосунки по різному проявляються і в різній мірі впливають на розвиток дитини-інваліда, протікання її хвороби, а також загальний психічний стан самих батьків. Сім’я є найбільш значущим фактором соціалізації дитини-інваліда, який перевершує за впливом усі інші соціальні утворення. Саме

тому вагомого значення набуває досвід, одержаний дитиною з раннього дитинства у сім'ї.

3. Основна мета соціально-реабілітаційної роботи з дітьми-інвалідами та їх батьками в сучасних умовах пов'язана із забезпеченням соціального, інтелектуального і фізичного розвитку дитини, яка має порушення, і досягненням максимального успіху в розкритті потенціалу дитини для навчання.

З аналізу літератури з означеної проблематики можна стверджувати, що ефективність реабілітаційної роботи залежить, по-перше, від міждисциплінарної команди спеціалістів, і по-друге, від участі батьків у процесі реабілітації. Забезпечення саме такої участі і є найбільш важкою проблемою. У соціальній роботі з дітьми-інвалідами важливо виходити із такого принципу: дітям вдається досягнути набагато більших результатів у реабілітаційному процесі, коли батьки і спеціалісти стають партнерами і разом працюють над розв'язанням поставлених задач.

Як свідчить практика, в умовах сьогодення в Україні втілюються як традиційні, так і інноваційні методи та форми соціальної, соціально-педагогічної роботи з сім'єю, батьками дитини-інваліда. До інноваційних технологій роботи відносять: арт-терапію (реабілітацію через творчість), музикотерапію (реабілітацію за допомогою музики), ігротерапію (реабілітацію за допомогою дидактичних ігор, різновидом якої виступає лялькотерапія), іпотерапію (реабілітацію за допомогою верхової їзди на коні), залучення дитини до соціально-педагогічного процесу.

4. Дослідження рівня прояву міжособистісних взаємин батьків та дітей-інвалідів можливо здійснити за допомогою наступних етапів:

I етап – вивчення особистості дитини-інваліда, що дає змогу дізнатись про їх фізіологічні та психологічні особливості розвитку, інтереси, становище в сім'ї і колективі;

II етап – визначення взаємовідносин в сім'ях, які виховують дитину-інваліда за допомогою тестів для батьків;

III етап – виявлення особливостей спілкування дітей-інвалідів з членами сім'ї за допомогою тестів “Два будиночки” і “Малюнок сім'ї”, які спрямовані на виявлення особливостей спілкування дітей-інвалідів з членами сім'ї та проводяться із самими учнями.

Представлена методика дозволить працівникам соціальної сфери виявити особливості міжособистісних взаємин батьків та дітей-інвалідів, більш глибоко вивчити умови виховання дітей-інвалідів у сім'ї та сформулювати основні напрямки соціально-педагогічної підтримки сімей, які виховують дитину з інвалідністю.

У ході першого етапу дослідження нами було встановлено, що у більшості учням притаманні порушення опорно-рухового апарату, легка розумова недостатність, затримка психічного розвитку, порушення слуху і мовлення. Ставлення батьків щодо виховання дітей-інвалідів умовно можна розподілити таким чином: гіперопіка – 4 учнів (21%), гіпоопіка – 7 учнів (36%), нейтральне відношення до дітей – 8 учнів (42%). В більшості сімей з боку батьків до дітей приділяється неналежна увага, троє учнів є напівсиротами.

За результатами проведеного другого етапу дослідження взаємовідносин в сім'ях, нами були зроблені наступні висновки: 26% сімей є позитивними та сприятливими у взаємовідносини між батьками і дітьми; 42% сімей – є задовільними, але не досить різносторонніми; 31% (6 сімей) – контакти в сім'ї незадовільні.

Результати тесту “Які ми батьки?” були такими: 21% – стосунки в сім'ї сприяють становленню особистості дитини; 47% – притаманні труднощі у стосунках батьків та дітей; 31% – сім'ї, у яких батьки не послідовні у спілкуванні з дитиною, її розвиток залежить від випадкових обставин.

Проведення третього етапу дослідження дало більшу кількість інформації щодо відносин у сім'ї зі сторони самих дітей. Результати дослідження показали, що у 6-7 сім'ях діти відчувають негативне ставлення до когось із членів родини, вони викликають у неї страх, тривогу і т.п. В

трьох випадках негативне відношення до сім'ї проявляється тим, що дитина виключає себе із сім'ї. Це говорить також про складні взаємовідносини між членами сім'ї, емоційну холодність або ж дитині не надається необхідна їй увага з боку батьків. В решти 9-10 сімей учні відобразили позитивні відносини між членами сім'ї.

Отже, підсумовуючи усі дані проведеного експериментального дослідження можна стверджувати, що найбільшу частину становлять сім'ї із задовільними взаємовідносинами. Це сім'ї, де присутнє взаєморозуміння, любов, турбота про дітей. Проте помітно все ж таки те, що батькам не вистачає обізнаності в правильному вихованні дітей-інвалідів. Тому, тут необхідна допомога спеціалістів, педагогів школи та соціальних педагогів.

Зазначимо на тому, що значну частину складають сім'ї, що не лише сприяють розвитку дітей-інвалідів, а навпаки гальмують його. Це зазвичай асоціальні та неповні сім'ї. Тому, враховуючи часто неблагополучний сімейний контингент, соціальні педагоги мають подбати про підвищення обізнаності та культури батьків у освітньому закладі.

5. Соціально-педагогічна підтримка сімей, які виховують дитину з інвалідністю, полягає у визначенні педагогічного прогнозу при розробці тих чи інших законопроектів, програм, заходів, спрямованих на забезпечення і реалізацію прав дітей-інвалідів; здійснює всю соціальну роботу з ними і з їх родинами на основі принципів проектування педагогічно доцільних відносин у соціумі, використання на практиці форм і технологій, заснованих на фундаментальних, педагогічних закономірностях і сприяють особистісному розвитку, самовихованню, самореалізації, створенні комфортного середовища проживання в соціумі.

Соціально-педагогічна підтримка сімей, які виховують дитину з інвалідністю здійснюється з метою допомогти дітям-інвалідам досягати і підтримувати оптимальну ступінь участі в соціальних взаємодіях, членів суспільства, перешкоджати вродженому або набутому дефекту посісти центральне місце у формуванні та становленні особистості, дати можливість

дітям так організувати свій спосіб життя, щоб розвинути інші здібності і тим самим компенсувати інвалідність.

У процесі соціалізації, і зокрема, соціальної адаптації дітей-інвалідів, соціально-педагогічна підтримка допомагає їм сформувати ті якості, які необхідні для життєдіяльності в суспільстві, опанувати соціальною діяльністю, соціальним спілкуванням і поведінкою, здійснювати соціальне становлення особистості.

В основі діяльності працівників соціальної сфери закладені: особистісно-орієнтований підхід, оптимальність підходу, об'єктивність підходу, комунікативність, нерозголошення інформації про дітей-інвалідів та їхні родини.

6. Результати проведеного дослідження дипломної роботи дозволили нам сформулювати методичні рекомендації батькам щодо виховання дітей з особливими потребами допоможуть їм у створенні умов для зростання і вдосконалення особистості дитини; у вільному спілкуванні з ними, беручи до уваги їх думки та точки зору; допоможуть у визначенні власних цінностей особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акатов Л.І. Соціальна реабілітація дітей із обмеженими можливостями здоров'я. Психологічні основи: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Л.І. Акатов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 368 с.
2. Аксенова Л.И. Социальная педагогика в специальном образовании: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. – М. : Издательский центр “Академия”, 2001. – 192 с.
3. Влайкова К.В. Включение родителей в коррекционно-развивающий процесс как одна из форм работы по повышению родительской компетентности / К.В. Влайкова // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. – 2010. – № 4. – С. 55-57.
4. Волянська О.В. Соціальна психологія / О.В. Волянська, А.М. Ніколаєвська. – К. : Знання, 2008. – 275 с.
5. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6-ти томах. Т.5. Основы дефектологам: [Под ред. Т.А. Власовой.] – М. : Педагогика, 1983. – С. 256.
6. Гайворонюк Н.А. Особенности работы с детьми с ограниченными возможностями / Н.А. Гайворонюк // Практична психологія та соціальна робота. – 2012. – №12. – С. 41-46.
7. Грабовенко Н.В. Обґрунтування змісту і форм соціально-педагогічної роботи з сім'ями, що виховують дітей з обмеженими фізичними можливостями, в умовах реабілітаційних центрів / Н.В. Грабовенко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2007. – № 3. – С. 60-67.
8. Грабовенко Н.В. Методичні рекомендації соціальним педагогам щодо соціально-педагогічної роботи з сім'ями, що виховують дітей з обмеженими функціональними можливостями, в умовах реабілітаційного центру / Н.В. Грабовенко. – Луганськ : Вид-во ЛІПСТ, 2007. – 70 с.

9. Грачев Л.К. Программа социальной работы с семьями, имеющими детей-инвалидов / Л.К. Грачев // Социальное обеспечение. – 1995. – № 9. – С. 11-12.
10. Декларація про права інвалідів ООН; [Електронний ресурс]: // Декларація, Міжнародний документ від 09.12.1975. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_117.
11. Дементьева Н.Ф. Соціальна робота з сім'єю інваліда: Навчальний посібник. – 2-ге вид. / Н.Ф. Дементьева, Е.У. Багаєва. – М. : Фенікс, 2006. – 165 с.
12. Заверико Н.В. Форми соціальної роботи з сім'ями, що виховують дітей з особливими потребами / Н.В. Заверико, Т.Г. Соловйова // Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків : ХНУ Основа. – 2006.– Випуск XVII.-X. – С. 396-404.
13. Зверєва І.Д. Соціальна робота в Україні / І.Д. Зверєва, Г.М. Локтінова. – Київ : ЦНЛ, 2004. – 256 с.
14. Дементьева Н.Ф. Соціальна роботу з сім'єю інваліда: Навчальний посібник. – 2-ге вид. / Н.Ф. Дементьева, Е.У. Багаєва. – М. : Фенікс, 2006. – 165 с.
15. Іванова І.Б. Соціальні проблеми дітей і батьків у контексті їхнього ставлення до ситуації / І.Б. Іванова // Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів. – К. : Логос, 2000. – С. 58-74.
16. Іванова І.Б. Соціальна допомога інвалідам у клубах за місцем проживання (методичні рекомендації для спеціалістів соціальних служб для молоді) / І.Б. Іванова // Соціальна допомога інвалідам: Інформаційний методичний бюлетень “Довіра і надія”. – 1995. – №5. – С. 15-20.
17. Іноземцева С.В. Особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми з особливими потребами / С.В. Іноземцева // “Освіта і доля нації”. Антикризовий потенціал освіти і виховання:

- матеріали X Міжнар. наук.- практ. конф. 2-3 жовт. 2009 р. / ХНПУ ім. Г.С. Сковороди; [редкол.: Култаєва М.Д. (голова) та ін.]. – Х. : ХНПУ, 2009. – С. 62.
18. Калініна Л.А. Використання лялькотерапії як напряму арттерапії у корекційній роботі з дітьми, які мають проблеми у розвитку / Л.А. Калініна // Педагогіка. – № 5. – 2009. – С. 25-29.
 19. Капська А.Й. Соціальна педагогіка: Навчальний посібник / А.Й. Капська. – К. : Освіта, 2005. – 264 с.
 20. Коган А. У родині дитина з особливими потребами / А. Коган, Т. Кагал // Шкільний світ. – 2005. – №8. – С. 10-11.
 21. Маллер А.Р. Педагог и семья ребенка-инвалида / А.Р. Маллер // Дефектология. – 1995. – № 5. – С. 15-19.
 22. Мастюкова Е.М. Нравственно-этические проблемы семей, имеющих детей с отклонениями в развитии / Е.М. Мастюкова, А.Г. Московкина // Дефектология. – 1991. – № 3. – С. 79-81.
 23. Методика и технологии работы социального педагога / Под ред. М.А. Галагузовой, Л.В. Мардахаева. – М. : Педагогика, 2002. – 254 с.
 24. Москвина А.Г. Родителям о наследственных дефектах у детей / А.Г. Москвина, А.А. Сагдуллаев // Дефектология. – 1998. – № 1. – С. 57-59.
 25. Мустаева Ф.А. Основы социальной педагогики: Учебник для студентов высших пед. учеб. заведений / Ф.А. Мустаева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 416 с.
 26. Омеляненко В.Л. Теорія і методика виховання: навч. посіб. / В.Л. Омеляненко, А.І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2008. – 415 с.
 27. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2005. – 448 с.
 28. Островская Л.Ф. Педагогические знания родителям / Л.Ф. Островская. – М. : Просвещение, 1983. – 132 с.

29. Оржеховська В. Превентивна педагогіка: навчальний посібник / В.Оржеховська, О. Пилипенко. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2007. – 284 с.
30. Першко Г.О. Принципи та функції роботи соціального педагога щодо інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку в середовище загальноосвітнього навчального закладу / Г.О. Першко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – № 2. – С. 88-92.
31. Підготовка волонтерів до роботи з дітьми обмежених функціональних можливостей / О.В. Безпалько, С.В. Едель. – К. : Видавництво НДПУ ім. М.П. Драгоманова, 2001. – 32 с.
32. Польовик О.В. Проблеми життєдіяльності дітей з особливими потребами в сучасному суспільстві // Сучасна теорія і практика соціальної роботи: зб. наук. пр. / Хмельницький: ХІСТ Університету “Україна”; [голов. ред. : М.Є.Чайковський], 2010. – с. 99.
33. Про світ дітей з особливими потребами / Упорядник В.І. Шнайдер. – К.-П.: Абетка-НОВА, 2003. – 235 с.
34. Раку А.И. О взаимодействии школы и семьи в социальной адаптации учащихся / А.И. Раку // Дефектология. – 1990. – №3. – С. 35-39.
35. Рачова Н. Соціально-педагогічний супровід дітей з особливими потребами / Н. Рачова // Дефектолог. – 2009. – № 10. – С. 4-8.
36. Сагдулаев А.А. О Проблемах отношений в семьях, имеющих детей с отклонениями в развитии / А.А. Сагдулаев // Дефектология. – 1990. – № 4. – С. 75-79.
37. Саламанская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, принятые Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка. Испания, 7-10 июня 1994 г. – К., 2000. – 21 с.
38. Смирнова А.Н. Воспитание умственно отсталого ребенка в семье / А.Н. Смирнова. – М. : Просвещение, 1997. – 64 с.

39. Соловйова Т.Г. Соціально-педагогічна робота з батьками дітей з особливими потребами: сутність і зміст / Т.Г. Соловйова // Наука і освіта 2005: Матеріали VIII Міжнар. наук.-практич. конфер. Дніпропетровськ, 2005. – Дніпропетровськ. – Том 42. – Соціальна педагогіка. – С. 29-33.
40. Сорочинський В.Є. Організація роботи соціального педагога / В.Є. Сорочинський. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 265 с.
41. Соціальна робота з інвалідами. Настольная книга для родителей / Под ред. Е.И. Холостовой. – М. : Институт социальной работы, 1998. – 215 с.
42. Соціально-педагогічна робота з батьками, що виховують дітей з особливими потребами : навчально-методичний посібник / сост. Н.В. Заверико, Т.Г. Соловйова. – Запоріжжя : ПП “Тандем”, 2008. – 53 с.
43. Тесленко В. Соціалізація дітей з обмеженими можливостями в умовах виконання регіональної програми соціально-педагогічної підтримки / В. Тесленко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2007. – № 2. – С. 22-30.
44. Тесленко В. Сутнісні характеристики соціально-педагогічної діяльності й соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями / В. Тесленко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2007. – № 3. – С. 50-54.
45. Титаренко Т. Дитина з особливими потребами та її життєвий світ: напрямки психологічного консультування / Т. Титаренко // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : науково-методичний збірник / ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор) та ін. – К. : Контекст, 2000. – 336 с.
46. Ткачева В.В. О некоторых проблемах семей, воспитывающих детей с отклонениями в развитии / В.В. Ткачева // Дефектология. – 1998. – №4. – С. 3-8.

47. Торохтий В.С. Психологическое здоровье семьи и пути его изучения / В.С. Торохтий // Вестник психосоциальной и коррекционной работы. – 1996. – № 3. – С. 36.
48. Українська Конвенція ООН про права дитини; [Електронний ресурс]: // Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. – Режим доступу: www.unicef.org.ua.
49. Уманець Г.М. Інклюзивна освіта: Особливій дитині – особлива увага / Г.М. Уманець, О.В. Кобзар, В.О. Кулеш. – Донецьк : Витоки, 2010. – 135 с.
50. Цукренко В. Региональный аспект социально-педагогической работы с детьми с особыми потребностями / В. Цукренко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2007. – № 2. – С. 111-115.
51. Щербакова К.В. Реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами мистецтва : навч. посібник / К.В. Щербакова, Ж.В. Петрочко. – К. : ДЦССМ, 2002. – 217 с.
52. Филонов Г.Н. Воспитание как социально-педагогический феномен. Стратегия развития / Г.Н. Филонов. – М. : Высшая школа, 2000. – 280 с.
53. Юнг Г. Общие проблемы семейств, в которых живут дети с отклонениями, особенно с нарушением психического развития. Хрестоматия / Г. Юнг. – М. : Феникс, 2005. – 337 с.
54. Ярская-Смирнова Е.Р. Социальная работа с инвалидами / Е.Р. Ярская-Смирнова, Е.К. Неберушкина. – СПб. : Питер, 2004. – 316 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

ТЕСТ “ДВА БУДИНОЧКИ”

Тест “Два будиночки” використовують для дослідження спілкування дітей з членами сім’ї.

Стимульний матеріал для тесту необхідно заготовити наперед, а не малювати будиночки при дитині. Зверху стандартного аркуша паперу поміщається стандартний багатопверховий будинок, намальований простим олівцем. Внизу розташовуються два будиночки. Один трохи більший, красивий, може бути уквітчаний червоним кольором, а поряд – менш нарядний, намальований простим олівцем і дещо меншого розміру.

Інструкція. Подивися на будинок (верхній). Це будинок, в якому ти живеш. З ким ти живеш? А зараз подивися на нижні будиночки. Бачиш красивий будиночок? Це твій будинок, припустимо, що тобі його подарували. У будиночку багато цукерок, іграшок, але він не дуже великий. А поряд розташований ще один будинок, куди можна поселити тих, кому не вистачило місця в червоному будиночку. Кого з членів сім’ї ти візьмеш в свій будиночок, а кого поселиш поряд?

Проведення тесту. Про два нижні будиночки розповідають після того, як дитина перерахувала всіх членів своєї сім’ї, не забувши нікого з них. Якщо ви точно знаєте, що дитина не назвала когось з своїх рідних, в кінці можна перепитати, чи не забув він когось. Проте у жодному випадку не можна “тиснути” на дітей, примушуючи їх перераховувати всіх, оскільки “забування” когось з рідних є достатньою інформацією для цього тесту. При розповіді про два нижні будиночки також дуже важливо не чинити тиску на дитину і не робити акцент на таких характеристиках будиночків, як “красивий” і “непривабливий”. Це важливо, оскільки слова про те, що другий будиночок – чорний, маленький і непривабливий, міняють ситуацію тестування, знижуючи об’єктивність тесту, оскільки дітям психологічно

складніше помістити когось з батьків в “поганий, чорний будинок”, чим просто відселити їх в будиночок по сусідству.

Аналіз результатів. При інтерпретації результатів перш за все звертають увагу на швидкість відповіді дитини на перше питання про те, з ким вона живе. У нормі вона повинна дати відразу ж відповідь, перерахувавши всіх членів сім’ї. Якщо дитина замислюється перед тим, як відповісти, це говорить про відгороджену, емоційну холодність між членами сім’ї, а іноді і про страх, що виникає перед ким-небудь з них. Про неоднозначне відношення до когось з членів сім’ї свідчить і “забування” про нього при переліку. Особливо інформативна відповідь на питання про те, кого дитина поселить в різні будиночки. Тут також важлива швидкість відповіді, оскільки чим більше дитина думає, перш ніж відповісти, тим менш достовірною його відповідь. У нормі діти беруть всіх членів сім’ї в свій будиночок, використовуючи сусідній для якихось речей, як сарай і т.п. Якщо дитина бере до себе в будинок велику кількість однолітків, домашніх тварин або родичів, які живуть окремо (наприклад, бабуся), то це говорить про порушення контактів між членами сім’ї, емоційну холодність, відсутність тепла і зацікавленого відношення до дитини. Така ситуація може скластися і у відносно благополучних сім’ях, в яких дитина доглянута, нагодована, де з нею займаються, але вона не одержує того тепла і ласки, яка їй необхідна для нормального розвитку, тобто дитина не відчуває того, що вона любима, причому любима не за щось (наприклад, хорошу поведінку або оцінку), а такою, якою вона є. Якщо ж в сусідній будиночок відселяється хтось один з членів сім’ї, це, як правило, пов’язано з негативним відношенням дитини саме до цієї людини – чи то через страх перед ним, чи то через його агресивність або образу.

ТЕСТ “МАЛЮНОК СІМ’Ї”

Інструкція. Намалюй свою сім’ю.

Проведення тесту. Дітям дають аркуш білого паперу, олівці і фломастери. Діти можуть використовувати кольорові олівці або фломастери. Після оголошення інструкції дорослий не втручається в діяльність дитини і може навіть вийти з кімнати. Час роботи не обмежують, хоча звичайно він не перевищує 10-15 хвилин. Потім дітей просять розповісти про те, кого вони намалювали, пропонують підписати намальовані фігури. В кінці можна поставити додаткові питання: “Як ти думаєш, люди на картинці веселі або сумні? Хто з них найвеселіший, а хто найсумніший?”, “Припустимо, тобі дали два квитки в цирк. Кого ти візьмеш з собою?”, “Припустимо, Ви зібралися в гості, а хтось із членів сім’ї захворів. Хто захворів?”.

Аналіз результатів. Перш за все звертають увагу на розмір фігур і на їх розташування на папері. Найбільша фігура, як правило, належить тому члену сім’ї, кого дитина вважає найголовнішим. Себе діти малюють поряд з тим із членів сім’ї, до кого відчувають найбільшу прихильність. Цього ж члена сім’ї вони звичайно запрошують в цирк. На віддалі розташовується персонаж, найбільш антипатичний дитині, що викликає у нього страх або ревності. Він може бути повернений спиною, відгороджуватися предметами, розташовуватися вище або нижче за решту членів сім’ї. Часто цей член сім’ї, на думку дитини, захворює тоді, коли всі йдуть в гості. Цю ж людину діти часто відселяють в інший будиночок в тесті “Два будиночки”. Збіг відповідей в декількох тестах доводить правильність і достовірність одержаних даних. В тому випадку, якщо дані абсолютно не співпадають, необхідно повторити тести. Взагалі малюночні тести (у тому числі і малюнок сім’ї) рекомендується повторювати для отримання достовірніших даних. Емоційне відношення дитини до когось із членів сім’ї в даний момент (наприклад, сварка з татом або мамою перед тестуванням) може накласти відбиток на

малюнок. Сюжети, що повторюються, і стабільне розташування персонажів говорять про стійке відношення до даного члена сім'ї або до сім'ї в цілому.

Негативне відношення до сім'ї може виявитися в тому, що дитина виключає із сім'ї себе. Вона “забуває” себе намалювати, а на питання дорослого відповідає, що їй не вистачило місця. Вона може намалювати себе на віддалі від всіх членів сім'ї або спиною до них. Про порушення контактів між членами сім'ї, емоційну холодність, відсутність тепла і захисту говорять і малюнки, в яких намальовано багато речей, що відгороджують членів сім'ї один від одного. Це можуть бути стільці, столи, телевізори та інші предмети, стіни кімнат і т.д. Ці дані також повинні співвідноситися з відповідями дітей в тесті “Два будиночки”, в якому діти беруть до себе в будинок тварин, друзів.